

Art terapija u radu s djecom predškolske dobi

Salopek, Gabrijela

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:457151>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

**GABRIJELA SALOPEK
ZAVRŠNI RAD**

**ART TERAPIJA U RADU S DJECOM
PREDŠKOLSKE DOBI**

Zagreb, rujan 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Zagreb)

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Gabrijela Salopek

TEMA ZAVRŠNOG RADA: ART TERAPIJA U RADU S DJECOM
PREDŠKOLSKE DOBI

MENTOR: doc.art. Jadranka Krajnović

Zagreb, rujan 2022.

ZAHVALA

Hvala mojim roditeljima, obitelji, najbližim prijateljima i kolegicama na podršci i pomoći tijekom ove tri godine studiranja. Također hvala mojoj mentorici Jadranki Krajnović na savjetovanju i pomoći u odabiru teme i na strpljenju tijekom pisanja završnog rada.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OBJAŠNJENJE POJMA “ART TERAPIJA”	1
3. KORIJENI ART TERAPIJE.....	2
3.1. Prvi art terapeuti.....	2
4. ART TERAPIJA U HRVATSKOJ.....	4
5. MODELI ART TERAPIJE	4
5.1. Model kontinuirane ekspresije	4
5.2. Model predstavljanja	5
5.3. Model kreativne osi	5
6. NAČINI GRUPNOG RADA U ART TERAPIJI	6
7. VRSTE PRIMJENE ART TERAPIJE	8
8. ART TERAPIJA U RADU S DJECOM PREDŠKOLSKE DOBI.....	10
8.1. Faze likovnog razvoja djeteta	11
9. DJEČJI CRTEŽ	16
9.1. Važnost dječjeg crteža u art terapiji	17
9.2. Simbolika boja u dječjem crtežu.....	17
10. KREATIVNO STVARALAŠTVO U ART TERAPIJI	19
11. ZAKLJUČAK	20
12. LITERATURA	21

SAŽETAK

U završnom radu “Art terapija u radu s djecom predškolske dobi” objašnjava se sam pojam art terapije. Pojam art terapije vrlo je bitno definirati, a ona definicijom spada u terapije umjetnošću gdje je cilj terapijsko djelovanje na čovjeka. Počeci art terapije sežu još od davnina kada su ljudi vjerovali da će kroz slike, priče, pjesmu i ples izbaciti negativnu energiju iz tijela. Spominju se mnogi terapeuti koji su bitni u art terapiji, a neki od njih su umjetnik Adrian Hill te jedan od njegovih sljedbenika Edward Adamson, zatim psiholog i psihijatar Carl Gustav Jung, psihologinja Margaret Naumburg te hrvatski psihijatar Branko Pražić. Navode se i objašnjavaju modeli koji pomažu kod razumijevanja i evaluiranja načina upotrebe drugačijih komponenta umjetnosti u terapiji: model kontinuirane ekspresije koji se sastoji od četiri razine, model predstavljanja te model kreativne osi koji se sastoji od šest faza. Zatim se govori o načinima grupnog rada u art terapiji, o vrstama primjene art terapije odnosno o različitim medijima u radu s djecom, objašnjavaju se faze likovnog razvoja u različitim dobnim razdobljima djece. Spominje se dječji crtež i njegova važnost u djetetovom životu i art terapiji, te se objašnjava simbolika boja u dječjem crtežu i što koja boja predstavlja. Cjelokupan proces art terapije je povjerljiv i ne smije se ništa izlagati i pokazivati bez dopuštenja. Na kraju rada objašnjava se važnost i povezanost kreativnosti s art terapijom.

Ključne riječi: art terapija, modeli art terapije, faze razvoja, dječji crtež, simbolika boja, kreativnost

SUMMARY

In the final paper "Art therapy in work with children of preschool age" the concept of art therapy itself is explained. The concept of art therapy is very important to define, and by definition it belongs to art therapy, where the goal is a therapeutic effect on a person. The beginnings of art therapy go back to ancient times, when people believed that through pictures, stories, song and dance, they would expel negative energy from the body. Many therapists who are important in art therapy are mentioned, and some of them are the artist Adrian Hill and one of his followers Edward Adamson, then the psychologist and psychiatrist Carl Gustav Jung, the psychologist Margaret Naumburg and the Croatian psychiatrist Branko Pražić. Models that help in understanding and evaluating the way of using different elements of art in therapy are listed and explained: the continuous expression model consisting of four levels, the representation model and the creative axis model consisting of six stages. Then it is discussed about the ways of group work in art therapy, about the types of application of art therapy, that is, about different media in working with children, the stages of artistic development in different age periods of children are explained. Children's drawing and its importance in the child's life and art therapy are mentioned, and the symbolism of colors in children's drawing and what each color represents is explained. The entire process of art therapy is confidential and nothing may be exhibited or shown without permission. At the end of the paper, the importance and connection of creativity with art therapy is explained.

Key words: art therapy, models of art therapy, stages of development, children's drawing, color symbolism, creativity

1. UVOD

Cilj ovog rada je motivirati istraživanje i interes za art terapiju jer je ona vrlo bitan element djetetovog izražavanja i razvoja.

Pomoću art terapije i kreativnog terapijskog procesa djeca prihvaćaju, upoznavaju i razumiju sebe i svoje potrebe, uče kako regulirati svoje osjećaje verbalno i neverbalno, kako izražavati osjećaje na način koji je socijalno prihvatljiv, razvijaju socijalne vještine i osjećaj prihvaćenosti.

Nadalje djeca kroz taj proces uče adekvatno rješavati problem i kako se suočiti sa situacijama koje su stresne, uočavaju i rješavaju sukobe na prihvatljiv način društva, uče promjenu ponašanja i uspostavljanja bolje samokontrole te kako smanjiti napetost i stres.

Otkrivaju i osnažuju svoje sposobnosti, maštu i kreativnost, razvoj jedinstvenih potencijala, mentalnu fleksibilnost, motivaciju i unutarnje interese. Izgrađuju povjerenje u svoje mogućnosti i sebe što povećava samopouzdanje i uči ih kako se samonjegovati.

2. OBJAŠNJENJE POJMA “ART TERAPIJA”

U raznim literaturama možemo pronaći pojam art terapije pod različitim nazivima kao što su npr.: „kreativni susret“ (Barath i sur., 1996) „terapija igrom“(Webb, 1991), „ekspresivna terapija“ (Ayalon, 1987),“kreativni trening“, „terapija crtežom“ i drugi. Međutim navedenim pojmovima art terapija zapravo nije objašnjena te je bitno definirati pojam art terapije (Škrbina, 2013).

„Art terapija je forma neverbalnog izražavanja misli i osjećaja, a temelji se na ideji da se različitim medijima iz područja različitih umjetnosti kroz kreativni proces liječi te djeluje na kvalitetu života.“ (Škrbina, 2013, str. 46)

Art terapija ili art psihoterapija je pojam koji se odnosi na emocionalni proces u kojem se pojedinac izražava likovno, a cilj navedenog procesa je terapijsko djelovanje na čovjeka.

Prema teoriji Sigmunda Freuda naš unutarnji svijet sa svim našim osjećajima, težnjama, iskustvima i fantazijama utječe na naše ponašanje i na komuniciranje s okolinom. Psihodinamski rad nazivamo psihološko djelovanje u kojemu se neprestano mijenjaju, razvijaju i pomiču naše unutarnje želje. Proces art terapije djeluje različito u svakom njezinom obliku (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

„Art terapija je integrativni, dubinsko-psihološki i hermeneutički pristup koji obuhvaća uporabu različitih elemenata umjetnosti s ciljem unaprijeđenja zdravlja i bržeg oporavka pojedinca.“ (Škrbina, 2013, str 46).

3. KORIJENI ART TERAPIJE

Rani počeci art terapije sežu još od razdoblja u kojem su ljudi prakticirali spiritualističko-magijske oblike religija. Vjerovali su da će kroz slike, priče, pjesmu i ples izbaciti negativnu energiju iz tijela (Lawton, 2016).

Imali su liječnika ili u to doba šamana koji je održavao ceremonije u kojima je izrađivao slike, pričao priče, pjevao i plesao te one podsjećaju na rane korijene psihijatrije i psihologije. Još od davnina ljudi su povezivali i spajali umjetnost sa zdravljem i liječenjem duha i tijela (Škrbina, 2013).

Ozbiljniji pristup art terapiji se događa tek u 20. stoljeću kada ona doživljava svoj najveći napredak. Tada se više uvažava umjetnički izričaj pacijenata i dolazi do povezivanja psihologije sa umjetnosti (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

3.1. Prvi art terapeuti

Prvi art terapeuti bili su umjetnici koji su organizirali radionice na psihijatriji unatoč tome što nisu imali znanje psihičkog stanja pacijenata. Vjerovali su da se oslobađanje negativnih osjećaja provodi kroz procese art terapije. U Velikoj Britaniji umjetnik Adrian

Hill je 1942. godine prvi koristio pojam „art terapija” za likovno stvaralašvo koja je imala terapijski cilj. Za Hilla je vrijednost art terapije bila u oslobađnju kreativne energije te izgradnji obrane od emocija koje su negativne (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

Jedan od sljedbenika Adriana Hilla bio je Edward Adamson kojeg smatraju ocem art terapije u Velikoj Britaniji. Adamson se zalagao za pristup koji je uključivao jako malo interpretacije i razgovora (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

Prema Edwards-u (2004), Sigmund Freud za lakše razumijevanje svijeta oko sebe ističe važnost kontroliranja vlastitih misli i mašte, što znači izbacivanje vlastitog maštanja kao primarno razmišljanje. Smatrao je kako su snovi, neuroze i umjetničko stvaralaštvo dio nesvjesnih mentalnih procesa. Kroz „teorije represije, nesvjesnog i simbolizma u snovima potvrđuje važnost vizualne slike u razumijevanju duševnih bolesti.“ (Škrbina, 2013, str. 47) Kod svojih pacijenata je zamijetio kako su neki od njih u stanju nacrtati svoje snove, ali ih nisu u mogućnosti verbalno opisati. Usredotočenost je pridavao verbalnoj interpretaciji snova svojih pacijanata (Škrbina, 2013).

Suprotni pristup imao je njegov učenik, švicarski psiholog i psihijatar Carl Gustav Jung. Jung je smatrao kreativnost kao osnovni poriv, a oslobađanje kreativnosti kao osnovu za mentalno zdravlje. Na osnovnim tehnikama Junga svoje ideje o art terapiji razvijala je i Nowell Hall koja je u središte svog načina terapije postavljala umjetnost (Škrbina, 2013).

Sa “psihodinamskom art terapijom” nas upoznaje psihologinja Margaret Naumburg kasnih 1940-ih. Ona se u SAD-u pojavljuje kao pionir art terapije prilagođavajući Freudove ideje. Spontano stvaranje slika kroz ekspresiju pacijenta karakterizira takav pristup i doprinosi značaju verbalne komunikacije. Osnovni osjećaji i razmišljanja koji dolaze iz svjesnog i nesvjesnog dijela mozga će prije pronaći svoj izraz u slikama nego u riječima. Likovno izražavanje učinkovitiji je način za rješavanje sukoba misli i osjećaja (Škrbina, 2013).

„Godine 1964. osnovano je Britansko udruženje art terapeuta, početkom 1970-ih počeo je razvoj poslijediplomskih studija u Velikoj Britaniji, a 1997. godine art terapija je registrirana kao profesija. Iako najveći broj art terapeuta u Velikoj Britaniji još uvijek radi na psihijatriji, sve više ih se zapošljava u školama i drugim ustanovama.“ (Ivanović,

Barun, Jovanović, 2014, str. 192) Najaktualniji pristup koji se koristi u Europi je britanski pristup. 1997. godine art terapija je postala profesijom u Velikoj Britaniji (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

Terapeut je osoba koja je uvijek prisutna, prati te sluša svog klijenta. Posjeduje znanje u likovnom i psihološkom području. Za ovakav pristup potrebno je znanje i kvalifikacije u radu s djecom, ali i starijim pripadnicima društva. Terapeut svojem klijentu treba osigurati okruženje za sigurno izražavanje svojih jakih osjećaja (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

4. ART TERAPIJA U HRVATSKOJ

Art terapija u Hrvatskoj nije zaživjela i kao takva se ne provodi. Ne postoji nikakva mogućnost koja pruža završetak obrazovanja na višem stupnju koja bi uvećala broj art terapeuta. Iz tih razloga art terapeuta nema u školama, bolnicama i vrtićima. Koristeći likovne tehnike i materijale, volonteri se najčešće vežu uz art terapiju te pacijentima pružaju mogućnost stvaralaštva. Kako bi se oblikovao i organizirao program obrazovanja art terapije potrebno je što više profesionalaca upoznati s art terapijom. Branko Pražić je poznati hrvatski psihijatar koji se bavi art terapijom u Zagrebu. On je osnovao Udrugu likovnih terapeuta za područje bivše države, međutim daljnjih razvoja nema (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

5. MODELI ART TERAPIJE

Modeli koji pomažu kod razumijevanja i evaluiranja načina upotrebe drugačijih komponenta umjetnosti u terapiji (Škrbina, 2013).

5.1. Model kontinuirane ekspresije

Kagin i Lusebrink (1978) začetnici su ovog modela koji se sastoji od četiri razine. Njihov model je zasnovan na razvojnim idejama Brunera i Piageta. Također, model pomaže u utvrđivanju najboljeg načina izražavanja za pojedinca te u procjeni umjetničkog rada pojedinca.

Prva razina je senzomotorno - kinestetička razina (djelovanje). U ovoj razini bitan je pokret i njegovo uzrokovanje što rezultira istraživanjem motoričkih aktivnosti osobe. Senzorno istraživanje također je važno, a ono obuhvaća osjetila kao što su dodir, vid ili neko drugo.

Druga razina je perceptivno - afektivna razina (oblik) u kojoj se pojedinac uključuje u kreativnu aktivnost te koristi više različitih elemenata umjetnosti da bi razvio i proširio svoje ideje i izrazio svoje emocije. U ovoj razini mogu se koristiti linije i boje kao elementi umjetnosti za razvijanje ideja te one predstavljaju perceptivno iskustvo. Za iskazivanje i izražavanje emocija može se koristiti glazba te to čini afektivno iskustvo.

Treća razina je kognitivno - simbolička razina (shema) u kojoj pojedinac koristi svoje analitičke i logičke vještine te pomoću njih rješava neki problem i pronalazi smisao određenih situacija.

Četvrta razina je kreativna razina. U ovoj razini obuhvaćene su prethodne tri razine te djeluju kao cjelina. Nije nužno da svaki pojedinac dosegne kreativnu razinu, moguće je da svoju kreativnost proživi kroz samo jedan segment (Škrbina, 2013).

5.2. Model predstavljanja

„Ovaj model bazira se na ekspresiji sebe kroz geste, slike, neki drugi ekspresivni/kreativni medij te se može prilagođavati pojedincu.“ (Škrbina, 2013, str. 49)

5.3. Model kreativne osi

Godine 1997., Avi Goren - Bar osnovao je ovaj model te smatra da se može koristiti u svrhu promatranja pojedinca kako se razvija kroz faze, kako rješava poteškoće u nekoj fazi, kako prelazi iz jedne u drugu fazu ili kako se vraća na neke ranije faze. Model se sastoji od šest faza.

Prva faza - Kontakt je faza u kojoj pojedinac ostvaruje kontakt s različitim materijalima i medijima te oblicima umjetnosti. Omogućuje se istraživanje i eksperimentiranje glazbenih instrumenata, istraživanje svojih pokreta, taktilno istraživanje različitog kreativnog materijala i sl.

Druga faza - Organizacija je faza u kojoj pojedinac organizira različite elemente kao što su organizacija prostora, potrebni materijali i slično koji će mu omogućiti da nastavi istraživanje.

Treća faza - Improvizacija je faza stvaranja i istraživanja materijala, faza zaključivanja o odnosima boja, linija i drugih elemenata crteža te faza promatranja onoga što je stvoreno. Pojedinac se u ovoj fazi koristi metodom pokušaja i pogreške.

Četvrta faza - Središnja faza u kojoj se definira tema, pojedinac unosi više truda u aspekte rada te stvara slike.

Peta faza - Elaboracija je faza u kojoj dolazi do prilagođavanja i poboljšavanja rada pojedinca.

Šesta faza - Očuvanje je faza koja omogućava više opcija za kraj iskustva te predstavlja rezultat rada. Pojedinac može svoj rad spremiti, prezentirati ili udaljiti se od rada (Škrbina, 2013).

6. NAČINI GRUPNOG RADA U ART TERAPIJI

Načini grupnog rada razlikuju se prema različitom teorijskom pristupu, različitim ciljevima, metodama rada, populaciji pacijenata, duljini trajanja i drugim.

Klasifikaciju koja ide od značajnijeg naglaska na likovnom do značajnijeg naglaska na psihoterapijskom razradile su Hogan i Liebmann.

Povijesno prvi način rada u grupnoj art terapiji, a još uvijek se koristi, bio je takav da je primarni naglasak bio na likovnom procesu. Verbalna analiza bila je minimalna, bez grupne rasprave i s minimalnim razvojem grupne strukture. Pojedinaac se može uključiti u takvu grupu, koja može biti i uvod u strukturiraniji način rada, kada se poveća sposobnost za grupnu interakciju i refleksiju.

Individualni pristup unutar grupe, bez uključivanja grupne dinamike, je rad s interpretacijom na slike i vlastite procese. Proces može biti orijentiraniji na likovne materijale, likovno istraživanje, faze nastanka djela te analizu emocija. Takav tip grupe ponekad može biti tematski utemeljen (ovisnici, žalovanje) te je uglavnom ograničenog trajanja i koncipiran na uvod, izbor teme, vrijeme za razgovor u grupi i vrijeme za crtanje. Za početak, takav način rada može biti poticajan prije nego članovi razviju vlastite teme koje mogu proučavati.

U grupno - interaktivnom pristupu fokus je na grupnoj dinamici i na individualnim procesima kao što su likovni proces, slike i osobna refleksija. U takvim grupama terapeut se u svakom trenutku bori s odlukom hoće li se fokusirati na grupni rad ili raditi sa slikama i individualnim procesima.

U analitičkoj art terapiji naglasak je na analizi prijenosa između pojedinca, terapeuta i slike. Ovu terapiju razvio je britanski art terapeut Gerry McNeilly. Tema za rad u grupi nije definirana te se može odnositi na pojedinca ili na više članova grupe.

Grupna praksa koja je najbliža psihoterapiji je korištenje likovnog izražavanja kao priloga verbalnoj psihoterapiji. Takav oblik jedva da se može nazvati art terapijom (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

McNeilly smatra kada se odvija kontroliranje dubine procesa od strane terapeuta i kada nema istraživanja međusobnih odnosa članova, zadavanje teme može regulirati razinu do koje grupa može doći. Tematski rad može biti koristan kod populacija kod kojih se traži veće sadržavanje i struktura, to mogu primjerice biti djeca s problemima u ponašanju ili ADHD-om, osobe sa problemima u razvoju i dr. Kod njih neusmjerenost može još više potaknuti intenzivnije unutarnje procese i nesigurnost. Najbolje teme su one koje dolaze

spontano od same grupe, a ne od strane terapeuta. Ako su teme određene od strane terapeuta, one trebaju odgovarati svakom članu i njegovom individualnom procesu (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

7. VRSTE PRIMJENE ART TERAPIJE

Postoje različite vrste primjene art terapije u čijoj praksi različiti mediji pružaju mnogo mogućnosti u radu s djecom. U sustavu art terapije može se govoriti o nekoliko temeljnih područja koja se razlikuju u njihovoj primjeni, interpretaciji i pripadajućim specifičnostima: likovna ekspresija (slikanje, crtanje, modeliranje, kolaž), psihodrama i dramatizacija, biblioterapija, terapija plesom i pokretom, glazboterapija te simbolizacija tijelom (Škrbina, 2013).

Slika 1: Likovna ekspresija - slikanje (izvor: <https://www.linkedin.com/pulse/art-therapy-children-need-mazura-illani-manshoor>, preuzeto: 7.9.2022.)

Slika 2: Glazboterapija (izvor: <https://centar-tuskanac.hr/glazboterapija/>, preuzeto: 7.9.2022.)

Slika 3: Terapija plesom i pokretom (izvor: <https://kliniakreativnihterapija.com/terapija-pokretom-i-plesom/>, preuzeto 7.9.2022.)

Slika 4: Biblioterapija (izvor: <https://www.pakrackilist.hr/index.php/vijesti-novosti/14790-gradska-knjiznica-pakrac-ljetni-program-i-knjizevne-preporuke>, preuzeto 7.9.2022.)

8. ART TERAPIJA U RADU S DJECOM PREDŠKOLSKE DOBI

Uloga odgajatelja je da pripremi i osigura poticajnu okolinu kako bi se djeci omogućilo učenje kroz pokret, igru i sva osjetila. Poticaji koji uključuju razne materijale i objekte te mogućnost istraživanja i baratanja tim materijalima i objektima, imaju veliku važnost djeci.

Kvalitetno okruženje u kojemu dijete može učiti i sudjelovati stvara osnovu za iskustveno učenje. Likovne aktivnosti naročito potiču dječju maštu, znatiželju i senzornu percepciju, omogućuju djeci da se materijaliziraju, razvijaju i izražavaju svoj unutarnji svijet i razvijaju kreativni potencijal.

Kako bi odgajatelj mogao biti motivator, organizator i savjetnik u dječjem učenju potrebno je posjedovanje teorijskog i praktičnog znanja o umjetnosti, likovnosti i

kreativnom procesu, razumijevanje i poznavanje dječjeg razvoja te sposobnost primjerenog pripremanja likovne aktivnosti (Novaković, 2015).

Art terapiju možemo koristiti i s djecom koja imaju emocionalne poremećaje jer tako uče kako se nositi s traumama, kako maknuti negativnu energiju iz tijela i kako zamijeniti ljutnju s kreativnošću.

Kako bi terapija bila uspješna moramo upoznati djecu, vidjeti kakvu sliku i mišljenje imaju o sebi, kakva im je interakcija s okolinom te kakve odnose imaju s drugom djecom. Art terapija je vrlo učinkovita u radu s djecom jer se pomoću nje saznaju razlozi je li nešto nastalo zbog napetosti, bijesa, stresa, straha ili zbog toga što dijete ne može izraziti svoje iskustvo.

Djeca kroz art terapiju uče kako upravljati svojim emocijama te uče nove vještine i tehnike za rješavanje nekog problema. Svoje samopoštovanje djeca poboljšavaju tako što se likovno izražavaju, a kroz crtanje priča iznose svoja mišljenja (Alavinezhad, Mousavi, Sohrabi, 2014).

8.1. Faze likovnog razvoja djeteta

Svako dijete ima svoj specifični likovni jezik koji ima potencijal za daljnji razvoj i korištenje. Postoje faze razvoja kroz koje dijete prolazi te savladava različite razine. U svakoj fazi postoji glavni naglasak na dio koji se više pokušava savladati. Usporedbom radova djece iz različitih zemalja, dokazano je da djeca cijeloga svijeta prolaze kroz slične faze u svom razvoju što znači da se prema istraživanju ustanovilo da postoje tzv. faze razvoja koje su osnova za procjenu likovnog razvoja djeteta (Škrbina, 2013).

Prva faza zove se faza črčkanja/šaranja i traje od rođenja pa do treće godine života. Koordinaciju oka i ruke djeca vježbaju u ovoj fazi. Prvo razvijaju grubu motoriku pa onda finu motoriku. Budući da motoričke vještine nisu u cjelosti ojačane, djeca šaraju ponavljanjem pokreta ruku koji ostavljaju trag na papiru u obliku vertikalnih i

horizontalnih linija, kružnih oblika, točkaka, mrlja i slično. U ovoj fazi dijete ne upotrebljava boje svjesno.

Slika 5: Faza črčkanja/šaranja (izvor: <https://repositorij.ufzg.unizg.hr/en/islandora/object/ufzg%3A1279/datastream/PDF/view> preuzeto 8.9.2022.)

Druga faza je faza osnovnih oblika koja traje od treće do četvrte godine života. U toj fazi djeca pokušavaju dati značaj svojem radu imenujući ga ili smišljajući neku priču. Djeca u toj dobi žele komunicirati o svojim radovima ali su ograničena vokabularom jer ga tek moraju proširiti.

Slika 6: Faza osnovnih oblika (izvor: <https://repozitorij.aukos.unios.hr/islandora/object/aukos:657/datastream/PDF/download>, preuzeto 8.9.2022.)

Treća faza je faza početnih shema i ljudskih oblika. Traje od četvrte pa do šeste godine života. U njoj se djeca povezuju s osjećajima te koncepcijom prostora kojeg doživljavaju. Na crtežu se po prvi puta vide dijelovi tijela: krug koji predstavlja oblik glave, dvije linije koje izlaze iz kruga predstvaljaju noge i rjeđe dvije linije na suprotnim stranama kruga koje predstavljaju ruke. S vremenom djeca napreduju i možemo uočiti da počinju crtati detalje kao što su oči, uši, obrve, prsti, kosa, zubi i slično.

Slika 7: Faza početnih shema i ljudskih oblika (izvor: <https://repositorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:6256/datastream/PDF/download>, preuzeto 8.9.2022.)

Četvrta faza zove se faza razvoja vizualne sheme i traje od šeste do devete godine života. U ovoj fazi sve se počinje povezivati i djeca počinju biti svjesna boja i objekata. Brže im se razvija perspektiva vizualnih simbola i vizualnih shema drveća, kuća, životinja i drugih objekata iz okoline. Figura ljudskog oblika u ovoj fazi u potpunosti je zamijenjena figurom koja posjeduje glavu, trup i ostale detalje kao što su kosa, ruke i noge.

Slika 8: Faza razvoja vizualne sheme (izvor: https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_2990/objava_69656/fajlovi/Dje%C4%8Diji%20crte%C5%BE.pdf, preuzeto 8.9.2022.)

Peta faza je zadnja faza i zove se faza realizma. Traje od devete do dvanaeste godine života. Djeca pokušavaju pokazati što realističniji predmet i upotrebljavaju boju s preciznošću (Škrbina, 2013).

Slika 9: Faza realizma (izvor: <https://www.drsoeandpage.com/bicikl-3.razred>, preuzeto 8.9.2022.)

Grgurić i Jakubin (1996) naglašavaju razvoj grafomotorike, šake, prstiju i upravljanje predmetima kao inicijalnu fazu. Slijedeća faza se povezuje i nastavlja razvoj tako što dijete započinje razumjeti svoju okolinu. Procesi razvoja se događaju kada dijete djeluje u okolini, a to uključuje i komunikaciju o onome o čemu ima znanje. Dijete se nastavlja razvijati intelektualno što dovodi do sposobnosti vizualiziranja i prikazivanja prizora iz okoline.

Do četvrte godine dijete je u fazi slučajnog realizma, a kraj te faze smatra se kada dijete daje ime slučajno nastalom crtežu i pronalazi sličnost s nekim predmetom. U razdoblju od četvrte do šeste godine života dijete razvija svoje umne operacije. Počinje crtati prema bazi unaprijed određenog plana što uključuje misli koje onda preusmjerava na papir. U zamjenu za realnost, koristi se simbolima koji mogu imati različita značenja. U ovom razdoblju se ne vidi srodnost objekata na crtežu. Dijete crta životinje, ljudski oblik, drveće, kuću, odnosno sve ono što mu je poznato. Također, dijete pomiče papir i ispunjava prazne prostore kako bi popunio sve dijelove papira.

Od šeste do desete godine života dijete je u fazi intelektualnog realizma u kojoj se pokušava obogatiti znanje i spoznaja o okolini. Djeca dodavaju svojim likovnim radovima više detalja, prikazuju razne figure i emocije. Nakon toga navodi se faza vizualnog realizma koja traje od desete do četrnaeste godine (Grgurić, Jakubin, 1996).

9. DJEČJI CRTEŽ

Dječji crtež je vrsta komunikacije između djeteta i odraslog, u sebi sadrži likovni jezik koji ima svoju strukturu, funkciju, značenje i svoje simbole. Svaki simbol je pojedinačni oblik koji može biti stvar, čovjek ili životinja. Kod djece od dvije do četiri godine života vidimo puno različitih linija koje naizgled možda nisu razumljive, ali pojedinac tako na jednostavan način prikazuje ono što je shvatio.

Prvi likovni znakovi kojima se djeca koriste su linije. One mogu biti deblje i tanje, a to ovisi kako se osjećamo u trenutku. Tanje linije predstavljaju mekoću, lakoću i nježnost. Kraće ponavljajuće linije pojavljuju se kada je dijete primijetilo ponavljanje ili ritam u crtežu te tako iskazuje da je nesvjesno usvojilo redosljed. Ravnim linijama djeca pokazuju dobru koncentraciju, čime prvi put daju do znanja da u prostoru razumiju pojam smjera. Vodoravnim linijama djeca ostvaruju osjećaj širenja u prostoru, a okomitim linijama ostvaruju osjećaj dubine ili visine. Kada dijete napravi okomitu, neravnu crtu

zapravo pokazuje da razumije da je to što crta živo u stvarnosti. Kružće linije označavaju zajedništvo odnosa u prostoru i kretanje u prostoru.

Dijete može stvarati i mrlje, a neprepoznatljivi oblici koje crta se nazivaju šaranjem. Za vrijeme istraživanja svojih sposobnosti dijete uočava osnovne pojave u okruženju te se koristi logičkim razmišljanjem. Individualno viđenje pojedinca te njegovih znanja, misli, ideja i osjećaja rezultat je razvijanja i istraživanja likovnih sposobnosti (Belamarić, 1987).

9.1. Važnost dječjeg crteža u art terapiji

Slike i crteži nastali u art terapiji su povjerljivi kao i cijeli proces, ne smiju se publicirati, izlagati niti pokazivati bez dopuštenja. Oni su dio klijentovog unutarnjeg svijeta i treba im se pristupati s poštovanjem i bez propitkivanja. Crtež se u art terapiji promatra kao gotov rezultat, ali i kao dio terapijskog procesa. Svi koji gledaju crtež, pa tako i terapeut, imaju subjektivni doživljaj crteža, ali svrha nije u izravnom interpretiranju, već u pomaganju klijentu da dođe do svojih značenja (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014).

“Preuranjeno verbaliziranje sužava iskustvo i tada se teško vratiti na početak, te je zato u art terapiji važno strpljenje, tempiranje i ostajanje na razini vizualnog i metaforičkog istraživanja. Svaka slika u art terapiji ni ne traži uvijek verbalni pristup. Nekada je sam proces likovnog izražavanja i istraživanja dovoljan za taj trenutak u terapijskom procesu i bilo bi preuranjeno sadržaj verbalno istraživati. Slika se nikada ne promatra van art-terapijskog konteksta niti bez klijenta.” (Ivanović, Barun, Jovanović, 2014, str. 193)

9.2. Simbolika boja u dječjem crtežu

Provelo se istraživanje u kojem se pokušala objasniti poveznica između boja i dječjih emocija. Rezultati pokazuju da djeca sretne prizore slikaju narančastom, žutom, zelenom i plavom bojom, a tužne slikaju crvenom, smeđom i crnom bojom. To pokazuje i karakter

djeteta što je potvrdilo istraživanje. Djeca koja slikaju elemente koji dominiraju sretnim prizorima shvaćena su kao iskrena i spontana djeca, a djeca koja slikaju elemente koji dominiraju tužnim prizorima shvaćena su kao kontrolirana i iracionalna, odnosno kao djeca koja potiskuju svoje emocije.

Potrebu za druženjem djeca izražavaju korištenjem plave boje. Crvena boja predstavlja borbenost i smatra se značajnom, a intenzitet te boje može biti u korelaciji s agresivnošću. Zelena boja kod djece predstavlja potiskivanje osjećaja ili skrivanje. Žuta boja prikazuje živahnost, užurbanost, produktivnost ili dinamičan život, ali također nesigurnost i ljubomoru. Crna boja kod djece označava izraz straha (Škrbina, 2013).

Kod uspoređivanja ženskog i muškog roda u viđenju boja, ženski rod čak je deset puta više osjetljiv na boje nego što je muški rod. Ženska djeca bolje uočavaju i koriste boje u nijansama koje i imenuju, za razliku od muške djece koja ne raspoznaju nijanse boja.

Art terapeutima to može puno pomoći kod detaljnih naglašavanja boja u dječjim crtežima (Koraj, 1999). Ženska djeca bolje uočavaju i koriste boje u nijansama koje i imenuju, za razliku od muške djece koja ne raspoznaju nijanse boja.

Slika 10: Dijete i boje (izvor: <https://ordinacija.vecernji.hr/budi-sretan/sretno-dijete/sarenilo-boja/>, preuzeto 9.9.2022.)

10. KREATIVNO STVARALAŠTVO U ART TERAPIJI

Prema istraživanjima, rano bavljenje umjetnošću najbolji je preduvjet za razvoj spoznaje. Navedeno dovodi do izlučivanja hormona sreće, opuštanja, razvoja divergentnog mišljenja kroz primjenu različitih materijala, razumijevanjem njihovih međusobnih odnosa te potiče jačanje koncentracije. Razvijanje kreativnosti teži ravnoteži lijeve (logika, analiza, brojke, riječi) i desne (mašta, slike, sinteza) polutke mozga što znači uravnotežene umjetničke sposobnosti. Upravo art terapijom razvija se takvo izravno djelovanje koje traži djelovanje i jedne i druge polutke.

Osnovni koncepti rada u likovnosti su prihvaćanje i uvažavanje dječjeg izvornog likovnog izrada u skladu s razvojnim karakteristikama dobi djeteta, osiguravanje vremena i prostora za likovne aktivnosti, omogućavanje pristupa raznim likovnim tehnikama i materijalima, omogućavanje djetetu usvajanje posebnih likovnih vještina, upoznavanje djeteta s likovnom umjetnošću pomoću reprodukcija, slikovnica, posjeta muzejima i galerijama. To su ujedno i karakteristike koje su potrebne za prihvaćanje kako bi se pomoglo pojedincu da se razvija cjelovito.

Važno je da su odrasli uključeni u likovni proces te da su spremni na odgovaranje na poruku koju im dijete upućuje, spremni naglasiti važnost svakog uratka djeteta te da su spremni i sami provoditi likovnu aktivnost i time se još više povezati s procesom. S djecom je potrebno vježbanje izražavanja svojeg mišljenja te razvijanje samopouzdanja u vezi svojih postignuća u likovnim aktivnostima. Kada dijete izgradi potrebnu razinu samopouzdanja, ne kopira druge i više pridaje originalnosti u svojim radovima (Balić Šimrak, 2011).

Sva djeca imaju kreativnost koja je prirodno urođena te ju treba poticati i razvijati u odgojnom obrazovnom procesu. Dječja kreativnost je spontana i dijete ju izražava kroz svoju maštu. Upravo u ranoj dobi djeteta najviše vremena se treba posvetiti razvoju kreativnosti te je važno djeci osigurati aktivnosti u kojima će imati mogućnost slobodno se izražavati, biti fleksibilni i originalni u pronalasku novih rješenja.

Kreativnost nam daje mogućnost bolje komunikacije te mogućnost boljeg izražavanja. Glavni temelj kreativnosti kod djece, odnosno, kreativnog izražavanja je igra (Jurčević, Lozančić, Tot, 2020).

11. ZAKLJUČAK

Art terapija je terapija u kojoj djeca kroz igru i kreativne tehnike kao što su pričanje priča, ples, glazba, pokret, dramatizacija, crtanje i slikanje izražavaju i istražuju svoje osjećaje, ponašanja te razvijaju svoje vještine. Njihova mašta se tada može izraziti onako kako djetetu to odgovara bez prisile. Bazirana je na psihoterapijskim znanjima i kreativnim tehnikama i medijima koji omogućavaju da se djeca slobodnije emocionalno, verbalno, fizičko i simboličko izražavaju.

Način na koji djeca izražavaju svoje emocije vrlo je bitan u dječjem razvoju. Oni često nisu svjesni što su emocije zapravo što ne znači da ih ne doživljavaju, nego ih nekad ne znaju objasniti. Pomoć u prepoznavanju i doživljavanju emocija bitan je dio terapijskog rada s djecom. Art terapiju trebalo bi stalno istraživati i poboljšavati jer je vrlo bitna u razvoju djeteta.

12. LITERATURA

1. Ana Božac, *Put kreativne promjene*, 2020 <https://www.anabozac.com/art-terapija-sa-djecom> (pristupljeno 9.9.2022.)
2. Alavinezhad, R., Mousavi, M., Sohrabi, N. (2014). *Effects of Art Therapy on Anger and Self-esteem in Aggressive Children*, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 113, str. 111-117
3. Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga
4. Balić Šimrak, A. (2010/2011). *Predškolsko dijete i likovna umjetnost; Dijete, vrtić, obitelj*. Zagreb
5. Edwards, D. (2004). *Art therapy*, London, Sage Publications Ltd, str.1-33
6. Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno - likovni odgoj i obrazovanje*, Metodički priručnik. Zagreb: Educa
7. Ivanović, N., Barun, I., Jovanović, N. (2014). *Art terapija - teorijske postavke, razvoj i klinička primjena*. Zagreb
8. Jurčević Lozančić, A., Tot, D. (2020). *Kreativnost i stvaralaštvo u kurikulumu ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja*, *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 22(1), str. 25-34
9. Koraj, K. (1999). *Likovni izraz učenika s neurotičnim smetnjama; Terapija likovnim izrazom*, Hrvatski pedagoško-književni zbor. Zagreb.
10. Novaković, S. (2015). *Preschool Teacher's Role in the Art Activities of Early and Preschool Age Children*, *Croatian Journal of Education*, 17(1), str. 153-163
11. Škrbina, D.(2013). *Art terapija i kreativnost; Multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji*. Zagreb: Veble commerce
12. Ann Lawton, TED Talks, *Art as Empowerment: The Virtue of Art Therapy*, 2016 <https://www.youtube.com/watch?v=bPszGBfjuOY&t=163s> (pristupljeno 6.9.2022.)

13. PRILOZI I DODACI:

Slika 1: Likovna ekspresija - slikanje <https://www.linkedin.com/pulse/art-therapy-children-need-mazura-illani-manshoor> (pristupljeno 7.9.2022.)

Slika 2: Glazboterapija <https://centar-tuskanac.hr/glazboterapija/> (pristupljeno 7.9.2022.)

Slika 3: Terapija plesom i pokretom <https://klinikakreativnihterapija.com/terapija-pokretom-i-plesom/> (pristupljeno 7.9.2022.)

Slika 4: Biblioterapija <https://www.pakrackilist.hr/index.php/vijesti-novosti/14790-gradska-knjiznica-pakrac-ljetni-program-i-knjizevne-preporuke> (pristupljeno 7.9.2022.)

Slika 5: Faza črčkanja/šaranja
<https://repozitorij.ufzg.unizg.hr/en/islandora/object/ufzg%3A1279/datastream/PDF/view>
(pristupljeno 8.9.2022.)

Slika 6: Faza osnovnih oblika
<https://repozitorij.aukos.unios.hr/islandora/object/aukos:657/datastream/PDF/download>
(pristupljeno 8.9.2022.)

Slika 7: Faza početnih shema i ljudskih oblika
<https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:6256/datastream/PDF/download>
(pristupljeno 8.9.2022.)

Slika 8: Faza razvoja vizualne sheme
https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_2990/objava_69656/fajlovi/Dje%C4%8Diji%20crte%C5%BE.pdf (pristupljeno 8.9.2022.)

Slika 9: Faza realizma <https://www.drsboeandpage.com/bicikl-3.razred> (pristupljeno 8.9.2022.)

Slika 10: Dijete i boje <https://ordinacija.vecernji.hr/budi-sretan/sretno-dijete/sarenilo-boja/> (pristupljeno 9.9.2022.)

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Izjavljujem da sam samostalno pisala završni rad te da sam koristila samo literaturu koja je navedena u njemu.

Gabrijela Salopek

Zagreb, 2022.